

STOJAN VRLJIĆ*

KAŠTELANOVA TVRĐAVA KOJA SE NE PREDAJE U NJEMAČKOM JEZIKU

Članak govori o prijevodu pjesme Jure Kaštelana *Tvrđava* na njemački jezik. Autor propituje simboliku naslova i problematizira mogućnost prevođenja lirske pjesme iz jednoga sustava u drugi. Dokazuje da je pri prijevodu lirske pjesme potrebno ne samo jezično nego i civilizacijski približiti se narodu na čiji se jezik prevodi. *Tvrđava* iz naslova simbol je hrvatskoga naroda koji se ne predaje. Članak propituje kako navedenu pjesmu doživljava njemački čitatelj.

Gljučne riječi: Jure Kaštelan, prijevod, lirska pjesma, njemački jezik

Danas bismo zaista mogli reći kako gotovo i nema tvrđave koja se još nije predala. Ili se nama bar tako čini jer Jure Kaštelan upravo pjeva o jednoj tvrđavi koja se ne predaje¹:

Tvrđava koja se ne predaje

Ja sam tvrđava sa jedinom zastavom srca.
Nevidljivi bedemi sazidani od rana.
Uspavankom
odolijevam najezdama.
Preobražen u oklopu sna.
Na svim kulama bdiju izvidnice, a na obali skrivene
brodice od trske i tamarisa.
Vjetrokazi gledaju gvozdene daleke vojske gdje bruse
strelice,
uljem mažu bedra i mišiče i propinju se na zlim konjima
od kositra i vatre.
Mostovi su dignuti i neodoljiva brzica
brani prilaze.
A u svitanje nestaje mjesec i javlja se nepomućeno sunce.
Ja sam tvrđava sa jedinom zastavom srca.
Tvrđava koja se ne predaje.
Ne predaju se mrtvi oslobođeni svojih čula.
Ne predaju se munje u brzom letu.

* doc. dr. sc. Stojan Vrljić, Filozofski fakultet Split

¹ Jure Kaštelan, *Izabrana djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 1983., str. 105.

Ne predaju se živi sa draguljima očiju.
 Utvrde se predaju, ali ne ova od sna.
 Same se daju i same otimaju.
 Ja sam tvrđava sa jedinom zastavom srca.

Nakon pročitane pjesme javlja se neizostavno pitanje: Tko je taj koji se još nije predao? Kakva je to tvrđava koja se ne predaje?

Ova je Kaštelanova pjesma po svemu zagonetna, a odgovoriti na ovo pitanje značilo bi riješiti tu zagonetku. U prvom stihu taj *netko* je poistovjećen s tvrđavom pa se tijekom čitave pjesme provlači kao sinonim za tvrđavu. Takvu potvrdu nalazimo u samoj pjesmi: nakon prvog stiha (koji se ujedno nameće i kao glavni stih), ne vrši se usporedba s tvrđavom, nego se govori kao da je taj *netko* stvarno tvrđava, iako nam je kao čitateljima jasno da se govoreći o tvrđavi koja se ne predaje govori o čovjeku određenih načela, a ne o samoj tvrđavi. S obzirom na to da je pjesma naslovljena prema petnaestom stihu *Tvrđava koja se ne predaje*, a njome dominira početni, još jednom ponovljeni i opet završni stih *Ja sam tvrđava sa jedinom zastavom srca*, čini se mnogima da nije teško odrediti njezino značenje. Uz to se nameće i stih *Utvrde se predaju, ali ne ova od sna*, tako da su mnogi skloni tvrđavu o kojoj se u pjesmi govori povezati s pjesnicima jer se i pjesnici ograđuju od svijeta u neosvojive tvrđave od sna i mašte. Međutim, srce nije samo znak osjećajnosti nego i znak snage, energičnosti i središta zbivanja.² To nam potvrđuju i ostali stihovi koji slijede iza prvog stiha u pjesmi pojašnjavajući metaforičnu sliku prvog stiha. Iako su *nevidljivi bedemi sazidani od rana* i dalje na razini metafore te mnogo ne pojašnjavaju prvi stih, slijede detalji koji to čine: *kule, izvidnice, brodice od trske i tamarisa, vjetrokazi, strelice, mostovi, vojske i konji od kositra i vatre*. Dakle, od prvog stiha preko *bedema od rana* i *oklopa od sna* mi dolazimo do opisa koji bi mogao biti stvaran jer završava stihom: *A u svitanje nestaje mjesec i rađa se nepomućeno sunce*. Ako dalje slijedimo opis onih koji se ne predaju vidimo: *Ne predaju se mrtvi oslobođeni čula. / Ne predaju se munje u brzom letu. / Ne predaju se živi s draguljima očiju*. Iz navedenih stihova mogli bismo zaključiti kako pjesma ne simbolizira pjesnika nego ratnika. Interesantno je primijetiti kako se u pjesmi ono što je najteže vidljivo jer je najdalje (skriveno brodice od trske i tamarisa, vojske koje bruse strelice, uljem mažu bedra i mišice i propinju se na zlim konjima od kositra i vatre) vidi najbolje, tj. kao da je najbliže. Neki to nazivaju izokrenutom percepcijom koja nam pokazuje stvarno kao nestvarno, a nestvarno kao stvarno. Ovo ističemo zbog toga jer su time narušeni odnosi između subjekta i objekta. A upravo u ovome, u odnosu između subjekta i objekta, nalazi se stilistički ključ same pjesme: narušenost između subjekta i objekta nagoviještena je jezičnim izborom u naslovu koji se javlja kao stilem.

Tvrđava se u pjesmi nije predala zato što *se ne predaje* jer pjesnik uopće ne govori o tvrđavi koju *nismo predali* ili koju *nisu predali*. Kaštelanova je tvrđava *ona koja se ne predaje*. Dakle, umjesto aktiva Kaštelan je upotrijebio

² ... "njegova kapija je srce mosta koji je srce ove kasabe koja svakom mora da ostane u srcu", Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, str. 17, Sabrana djela Ive Andrića, Sarajevo, 1976.

refleksiv kao prijelaznu formu prema pasivu. Držim kako to nije nimalo slučajno, nego upravo znakovito. Refleksiv se u naslovu pjesme javlja kao jedinica pojačane izražajnosti, kao stilem. Refleksiv nalazimo i u njemačkom tekstu: *Die Festung die sich nicht ergibt*. Nije dakle, *Die Festung, die sie nicht übergaben*, nego je još jednom: *Die Festung die sich nicht ergibt*.

Za izbor refleksiva (kao i pasiva) u hrvatskom jeziku odlučujući moment je hoće li agens biti potisnut u drugi plan ili ne. Dakle, semantička neodređenost zamjenice stilistički je aktualizirana: zamjenicom se ističe anonimnost i općenitost događaja te tako stvara dojam neotklonjive sudbine. To nam potvrđuje i stih u samoj pjesmi u kojem za tvrđave autor kaže: *same se daju i same otimaju*. Ovim je još jednom subjekt potisnut u drugi plan. Stoga opravdano postavljamo pitanje - a gdje je taj subjekt u pjesmi. Nema ga u naslovu. Također se ne nalazi ni u ostalim stihovima, izuzev u petom i šestom stihu gdje je skriven: *Uspavankom /odolijevam najezdama./ Preobražen u oklopu sna*.

Ponavljani stih *Ja sam tvrđava sa jedinom zastavom srca*, kao i ono što se utvrđuje u anaforičnim stihovima, kao i ono što se javlja u opisima, predočava nam odlučnost i hrabrost. Iza te odlučnosti i hrabrosti stoji netko (pjesnik, ratnik ili netko treći) koji nas plijeni vlastitim govorom koji je razumljiv, između ostaloga, i zbog svoje odlučnosti i hrabrosti. Po M. Solaru snaga takvog govora proizlazi iz činjenice što ne izgovaramo samo svoje stajalište: "Umjesto subjektivnosti tada nastupa svojevrsni okret prema stvaralačkoj moći samog jezika sadržanoj u tome što se može najodlučnije i samosvjesno govoriti upravo tada kada izgovaramo on što nije vlastito, ali nije ni svačije, nego što tako reći 'navire' iz dubine samog jezika."³ Kao primjer za takav govor često se navodi Kaštelanova pjesma *Nevidljivo*:

*Ja nisam plako suze
same su plakale
Ja nisam rekao riječi
same su rekle
Ja nisam snivao san
sam se snivao
Ja sam se grijao suncem
i kišom umivao.*

U cijelosti se možemo složiti s navedenom tvrdnjom, ali isto tako moramo dodati: jezik je slika stvarnosti. Nema jezika bez stvarnosti kao što nema ni stvarnosti bez jezika. Jezik je slika stvarnosti naroda kojemu on pripada. Potvrdu za to nalazimo u Kaštelanovu rječniku u kojem su vidljivi tragovi hrvatske književnouslymene tradicije. Njegov rječnik određuje dimenzije njegova svijeta. Tako se kao ključne riječi Kaštelanova rječnika javljaju: *zemlja, kamen, more, voda, vatra, ptica, planina, gora, rijeka, obala, vjetar, bura, cvijet, trava, livada, grana, oblak, izvor, selo, konj, lastavica*. Svjetlost predočava riječima: *sunce, zora, dan, nebo*. Metafore svjetlosti

³ Milivoj Solar, *Vježbe tumačenja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1977., str. 82.

riječima: *život, ljubav, pjesma, riječ, srce, čovjek, majka, dijete, radost, sreća, sloboda, proljeće*, a toplinu sinonimima: *oganj, plamen, vatra*. Tama je označena riječju *noć*, ali i brojnim metaforama: *krv, rana, suza, grob, nož*. Suprotnosti svjetlosti i tame potvrđuju ključni pridjevi: *bijel-crn, crven-žut, živ-mrtav*, a isto tako i glagoli *roditi (se)-umirati, nestajati*. Riječ su o spoznavanju svijeta: *oko, ljubav, san*. Zato ove imenice i glagoli imaju u Kaštelanovu pjesništvu sinonimske vrijednosti: *znati* znači *gledati/vidjeti*, ali i *voljeti* i *sanjati*. U Kaštelanovu rječniku nalazi se i riječ *rat* kao i sve ono što je vezano za rat: *vojske, tvrđave, zastave, oklop, izvidnice, strelice, mostovi* itd. Isto tako, ne samo u ovoj pjesmi, nalazimo riječ *san* (*San u kamenu, Malo kamena i puno snova, Sanjarija, Cvjetovi sna, Uspavanka, Uspavanka vremena* itd.) Pored toga, uočljive su riječi iz mediteranskog krajolika u kojemu je pjesnik odrastao. To su riječi: *maslina, smokva, čempres, loza, agava, ružmarin, kaloper, kadulja, brnistra, vrijesak i jablani* kojih je nekada bilo mnogo u Kaštelanovu kraju uz Cetinu. Moglo bi se reći da je Kaštelan snažno vjerovao u čaroliju zvuka riječi koja preobražava i proširuje njezin smisao te se stoga vraća onim ponavljanjima kojima je narod već odavno u pjesmama i gatalicama dao opojnost i sugestivnost. Zato su u Kaštelanovim pjesmama česta ponavljanja riječi i stihova kako bi se pjesmi dala posebna lirski i sugestivna boja. Kaštelanov rječnik nastao je na istim onim izvorima na kojima se oblikovala i slika njegova svijeta. U svemu tome za pjesnika je najvažnije bilo biti prirodan, a ne forsirati sebe u odnosu na prirodu.

Pored toga, proučavanje Kaštelanova rječnika otkriva ne samo njegove osnovne teme koje možemo vezati za ključne riječi nego i njegovu sintaksu jer dominacija imenica nad glagolima upućuje na eliptičnu rečenicu kao bitnu sintaktičku odrednicu pjesništva. Sve to više ili manje možemo naći i u njemačkom prepjevu ove pjesme:⁴

Die Festung, die sich nicht ergibt

Ich bin die Festung. Mein Herz ist die einzige Fahne.
 Unsichtbare Schanzen, errichtet aus Wunden.
 Mit einem Schlaflied
 trotzte ich dem Angriff,
 verwandelt durch die Rüstung des Traums.
 Auf allen Türmen wachen die Späher, an den Gestanden
 verborgen
 Schiffchen aus Tamariske und Schilfrohr.
 Die Windhähne sichten in der Ferne eiserne Heere,
 sie schärfen die Pfeile, salben mit Öl ihre Schenkel und
 Muskeln
 und räkeln sich auf tückischen Pferden
 aus Zinn und Feuer.

⁴ Das Shlangenhemd des Windes: *Die Festung, die sich nicht ergibt*, Eine Anthologie der kroatischen Poesie des 20. Jahrhunderts, Gollenstein Verlag - Erasmus Verlag, Blieskastel - Zagreb, 2000.

Die Brücken sind aufgezogen, ein unbezwingbarer Sturzbach
verweigert den Zutritt.

In Morgengrauen schwindet der Mond, es kommt eine klare
Sonne.

Ich bin der Festung. Mein Herz ist die einzige Fahne.

Eine Festung, die sich nicht ergibt.

Es ergeben sich nicht die Toten, von ihren Sinnen befreit.

Es ergeben sich nicht die Blitze in raschem Flug.

Es ergeben sich nicht die Lebenden mit dem Geschmeide der
Augen

Bollwerke ergeben sich, aber nicht solche aus Traum.

Sie geben sich selbst und befreien sich selbst.

Ich bin die Festung. Mein Herz ist die einzige Fahne.

Übers. Heidi Pataki

Kaštelanova pjesma *Tvrđava koja se ne predaje* napisana je slobodnim stihom koji je nošen vlastitim ritmom prema trenutnoj važnosti pojedinih mjesta jačeg semantičkog naboja. Izvornik ima 21 stih, a prevoditeljica Heidi Pataki je u svom prepjevu izmijenila grafički prikaz pjesme tako da njezin prijevod ima 26 stihova. I samo anaforično nizanje u prijevodu prevoditeljica je grafički odijelila kao zasebnu cjelinu. U prvom stihu pjesnik ističe da je on tvrđava koja ima jednu jedinu zastavu srca. Ovaj stih prevoditeljica je podijelila u dvije rečenice. Pri tome nije upala u klopku prigodom izbora određenog ili neodređenog člana. Da je izabrala neodređeni član generalizirala bi tvrđavu i pretvorila je u jednu od mnogih, manje poznatih. Ovako uporabom člana *die*, tj. određenog člana, istaknula je jedinstvenost i važnost tvrđave u pjesmi. Narav drugog stiha u pjesmi (*Nevidljivi bedemi sazidani od rana*) omogućila je prijevod na razini riječi ili doslovan prijevod: *Unsichtbare Schanzen, errichtet aus Wunden*. Treći stih također privlači našu pozornost jer za jednu hrvatsku riječ u njemačkom jeziku imamo tri riječi: *Uspavankom = Mit einem Schlaflied*. Slično je i u četvrtom stihu gdje je u njemačkom jeziku bila potrebna za cjelovito značenje zamjenica *ich*. (Odolijevam naježdama = trotz *ich* dem Angriff) Hrvatskom, kao sintetičkom jeziku nije bila potrebna osobna *ja* zamjenica kako bi značenje bilo potpuno jer nastavak glagola pokazuje o kojem licu se radi. U ovom stihu u izvorniku imamo množinu "*naježdama*", a u njemačkom imamo jedninu (*den Angriff*) kako bi se stih prilagodio duhu njemačkog jezika. Prijevodni ekvivalent za peti stih izvornika (*Preobražen u oklopu sna*) nije doslovan i glasi: *Verwandelt durch die Rüstung des Traums*, što bi u hrvatskom doslovno značilo: *preobražen kroz (ili zbog) oklop(a) sna*.

U prepjevu pjesme nalazimo stih izvornika: *Mostovi su dignuti i neodoljiva brzica* kao: *Die Brücken sind aufgezogen, ein unbezwingbarer Sturzbach*. Ovaj stih je primjer kako njemački glagoli "rješavaju" problem glagolskog vida. Naime, poznato je da su hrvatski glagoli sami po sebi prepoznatljiviji kao svršeni ili nesvršeni. Međutim, u njemačkom jeziku nije baš

tako. Ponekad je potrebna cijela rečenica (ili čak i više) kako bismo zaključili o kakvom glagolu se radi. Pa ipak poznato je da su u njemačkom jeziku rezultativni glagoli s prefiksom obično svršeni kao i u sljedećem primjeru: *Mostovi su dignuti i neodoljiva brzica = Die Brücken sind aufgezogen, ein unbezwingbarer Sturzbach*. Iz svega ovoga vidimo kako jezici mogu samo pasivno sudjelovati u stvaranju književnog djela. U pravilu se na svakom jeziku može sve reći.

Ali isto tako, svaki jezik nam nudi samo svoj pogled na svijet, tj. samo jedan pogled na svijet, na isti svijet u kojem svi živimo, ali svijet koji je ipak različit u odnosu na to u kojem jeziku je oslikan. Stoga nam kao Kaštelanovim čitateljima vjerojatno neće biti teško prepoznati hrvatski narod kao *tvrđavu koja se ne predaje*. Hoće li u istoj situaciji biti i njemački čitatelji ove iste pjesme za čiju sredinu ona ipak nije pisana?! Hoće li bliskost njemačke i hrvatske civilizacije znatno pospješiti njezino razumijevanje i na njemačkom govornom području?!

LITERATURA

Das Shlangenhemd des Windes: *Die Festung, die sich nicht ergibt*, Eine Anthologie der kroatischen Poesie des 20. Jahrhunderts, Gollenstein Verlag - Erasmus Verlag, Blieskastel - Zagreb, 2000.

Solar, Milivoj (1977.), *Vježbe tumačenja*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 82.

Andrić, Ivo (1976.), *Na Drini ćuprija*. Sabrana djela, Sarajevo, str. 17.

Kaštelan, Jure (1983.), *Izabrana djela*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb: Matica hrvatska, str. 105.

KAŠTELAN'S TVRĐAVA KOJA SE NE PREDAJE (THE FORTRESS WHICH DOES NOT SURRENDER) IN GERMAN

The paper discusses the translation of Jure Kaštelan's poem *Tvrđava* into German. The author examines the symbolism of the title and discusses the possibilities of translating the poem from one system to another. The paper shows that the translation of a poem should not only bridge two languages, but two cultures, and bring the source culture closer to the audience. 'Tvrđava' (fortress) in the title is the symbol of Croats who will not surrender. The paper focuses on the reception of the poem among German readers.

Key words: Jure Kastelan, translation, lyric poem, German

Primljeno 15. listopada 2006.